

σας και για τη γλώσσα τη ρωμαϊκή που με δάφτηνε κάνετε αγάπη, με δάφτη νανουρίζονται τα ρωμιόπουλα, με δάφτη γλεντά η γενιά μας, κλαίει, παρηγοριέται, πολεμάει, νικάει, δοξάζεται. Τη γλώσσα σας πολύ να τίνε σέβεστε, γιατί θα σας θυμίζει τα μικράτα σας με τα γέλια, με τα τραγούδια, με τα παραμύθια. Η γλώσσα σας θα σας κάνει να μην απελπίζεστε ποτές, γιατί σε δάφτη θα βλέπετε πάντα καθρεφτισμένη της Ρωμιούσης την ακατάλυτη δύναμη, τη δύναμή σας....

Κ' η γριούλα με τα κατάσπρα από τη γνώση μαλλάκια, η γριούλα που πολλά θα θυμότανε και πολλές ορμήσεις θα είχε ακόμα να δώσει, θα στεκότανε, πολλά πικρά πράγματα φέρνοντας στο νου της με τα στενά της λόγια, και δε θύλεγε πίσω. Μα οι ρωμιόπουλες που θάκούγανε τα λόγια της τα δόλωτα και που η ψυχή τους θα τα δεχότανε, σάμπως ή γις ή καρπερή τις βροχοστάλες, θα κελαϊδούσανε της γριούλας:

— Φτάνει μας νάμαστε ρωμιές κι αστερέρητ ει-
ναι η δύναμή μας.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΙΣΣΑ

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

Είχα πολλά χρόνια να δω καλλιτεχνική έκθεση στην Ελλάδα. Και σαν μπήκα προχτές στο Ζάππειο περίμενα πως θα έβρισκα κάποια πρόοδο προς τη ζωή και προς τη μόρφωση μιας τυπικής ελληνικής τέχνης. Όμως γελάστηκα. Αντίκρουσα πάλι την ίδια πάντα κι απaráλλαχτη κλαψιάρικη άδυναμία κ' είδα γύρω μου προσπαθείες γενναίες ίσως μα μισερές, παιδικιστικούς ψευτολυσισμούς κ' έλλειψη σοβαρής μελέτης, και παρά πάνω απ' όλα την ολόμπιαν άγνοια της φύσης της ελληνικής.

Κ' έπειδή έχω τ' έπειτα της φιλοσοφίας άρχισα να ξεκαλιζώ αίτιες και να παίρνω τον κατήφορο της κριτικής ανάλυσης. Και συλλογίστηκα πως η αίτια της καλλιτεχνικής κακομοιρίας στην Ελλάδα πρέπει να είναι — καθώς και σε σχεδόν κάθε τι άλλο — το σπάσιμο της παράδοσης. Το Βυζάντιο είχε διπλή ζουγραφική παράδοση — τη θρησκευτική και την έθνική. Πολλοί συνηθίζουν να μιλούνε για τους Βυζαντινούς σαν να είχαν άγιογράφοι μοναχά, όμως ξεχνούν πως τα παλάτια τ' αυτοκρατορικά ήτανε στολισμένα με πολλές ιστορικές τοιχογραφίες

και ότι υπάρχουνε ωραιότατες αλληγορικές μικρογραφίες στο Μηνολόγιο του Βασιλείου που βρίσκεται στο Βατικανό. Από τη διπλή αυτή παράδοση έπρεπε να βγει κ' η δική μας τέχνη καθώς γίνθηκε και στην Ιταλία όπου ο ζουγράφος κατάφερε σιγά σιγά να κατεβάσει τη βυζαντινή παναγία από το χρυσό της θόλο και ξεγυμνώνοντάς την να τη δείξει σε μυθολογική Γαλάτεια ή βενετσιάνικη Αφροδίτη. Στην Ιταλία η γοθική τέχνη βοήθησε με τη ρώμη της την αναγέννηση της κλασικής όμορφιάς. Σε μας το ξανάνειωμα θα έπαινε ακόμα πιο εύκολο γιατί η αρχαία ελληνική παράδοση δεν είχε πεθάνει ολότela κ' είχε μάλιστα φανερώσει σημεία ζωντάνιας και στον 9ο και στον 11ο αιώνα και στην εποχή των πρώτων Παλαιολόγων.

Ιστορικοί όμως λόγοι τσακίσανε την παράδοση κ' έτσανε αρκετά φυσικό πως η νέα ελληνική τέχνη θα πήγαινε στη Δύση για να ξαναμάθει τους κανόνες του Όραίου. Όμως βρέθηκε μπροστά σε χάος κι άναρχία. Γιατί στη Δύση παράλυσσε πια και κεί η καλλιτεχνική παράδοση και μόνο εφήμερες σχολές κανονίζουνε τη μόδα. Σηκώνουνται από τη μια μεριά τεχνίτες μεγάλοι που σωματώνουνε στα έργα τους τη δική τους υπέροχη ζωή μα που είναι πολύ άτομικοί για ν' άφίσουνε πίσω τους τυπική παράδοση, κι από την άλλη μεριά μερμηγκιάζουνε οι άκαδημαϊκοί ζουγράφοι κι όλοι κείνοι που γεμίζουνε με πελώριες χαλκομανίες τους δημοχικούς τοίχους ή κι αποθανατίζουνε σε προσωπογραφίες τη φουσκομάρα του ματαιού άστοχ.

Η τέχνη της Ιταλικής Αναγέννησης είχε για βάση την έκκλησιά και το άρχοντικό παλάτι. Σήμερα η θρησκευτική ζουγραφική ξεψύχησε πια και άντις άρχοντόσπιτα έχουμε τώρα του πλουτισμένου μπακάλη το σαλόνι και την έμπορική καλλιτεχνία που δουλεύει για τις ττηνές διακοσμητικές ανάγκες του όχλου. Κι αν κοιτάς αυτά βλάκει κανείς το άνακάτωμα της φιλολογίας και της ήθικης στις πλαστικές τέχνες, τότε δε θ' άπορήσει βέβαια γιατί να παρακωλύ κ' η ζουγραφική σε τόσο άστατη πολυμορφία.

Δέν πρέπει να μας φανεί λοιπόν παράξενο αν οι Έλληνες ζουγράφοι που σπουδάζανε όζω μας φέρανε τεχνотроπίες μόνο και δεν καταφέρανε ακόμα να θεμελιώσουνε μια ελληνική αντίληψη της γραμμής και του χρώματος. Γίνονται βέβαια προσπαθείες άρκετες, μα και κείνος που από τους σημερινούς κατά-

λαβε καλύτερα την ελληνική φύση — ο Φωκός — είναι ακόμα ένας πρόδρομος.

Κάτι άλλο μου κάνει εντύπωση. Για το χρώμα οι περισσότεροι ζουγράφοι μας έχουνε μάτι, μα το σκέδιο μοιάζει να είναι κάτι πολύ σπάνιο στην Ελλάδα. Κι αυτό ως τόσο έπρεπε να το περιμένει κανείς. Ο λόγος είναι ψυχολογικός, δηλαδή φυλετικός κατά βαθος. Ο βορεινός προτιμά το σκέδιο γιατί το σκέδιο θέλει μελέτη και νου και θέληση. Ο μεσηδρινός κι ο Ανατολίτης άγαπούνε το χρώμα γιατί το χρώμα συγκοινωνεί με το αίσθημα, με τη συγκίνηση, με την ήδονή. Το σκέδιο αντιπροσωπεύει τον άντρα και το χρώμα τη γυναίκα στη ζουγραφική. Κ' έμεις στην Ελλάδα είμαστε ακόμα πολύ άνακτολίτες για να μη δείχνουμε προτίμηση για το χρώμα.

Αν άφισα τώρα τον εαυτό μου να τραβήξει σε τέτοιους γενικούς συλλογισμούς είναι ίσια ίσια γιατί η έκθεση δε μου δίνει αρκετό θέμα για να μιλήσω πιο θετικά για τη σημερινή ελληνική τέχνη. Όμως προεούμενο είναι να πω λίγα λόγια για μερικούς από τους ζουγράφους που έχουνε στείλει έργα τους.

Ο Φωκός αντιπροσωπεύεται με μια μόνη του ζουγραφία κι αυτή όχι αρκετά χαρακτηριστική ώστε να μας δίνει σωστή ιδέα της τέχνης του. Όμως κ' έτσι άπτελα μπορούμε άμέσως να δούμε πόσο πιο άληθινά κατάλαβε αυτός ο τεχνίτης την ελληνική φύση. Λίγα πειρα πρσινοχρυσά που πάνε τον άνιφορο και μπροστά ένα μεγάλο ριγμένο κάτω από τους λοτόμους. Ως τόσο η άπλη αυτή μελέτη μας θυμίζει μ' άρκετή έπιταση την άλαφρή και φωταλάχη ποίηση που πλανιέται στα πευκοβούνια και το άνάερο τραγούδι της φυλλωσίας και της ρετσίνιας τη βουνήσια μυρωδιά.

Η κ. Λασκάρη βλέπει καλώς τα φωτεινά τα χρώματα και δεν της λείπει κάποιος λυρισμός. Όμως φανίνεται ότι να της ξεφεύγουνε τα χρώματα άνοπταχτα από την παλέττα και σαν να την ξεπαίρνουν οι περστικοί της λυρισμοί άντι εκείνη να τους φέρνει σε μια μορφή πιο πλαστική και πιο μελετημένη. Τα «Κρυφμιλήματα των δέντρων» δεν είναι κακή μελέτη μα είναι άποτελειωμένη βιαστικά και της λείπει βαθος. Ο άγέρας τριγύρω στα δέντρα δεν έχει αρκετό φως και του λείπει ο παλμός που κάνει τη διάφανη ζωντάνια της ελληνικής άτμοσφαιρας. Το ίδιο έλάττωμα χαλάει μιάν άλλη της εικόνα «Στη βρύση του χωριού» που έχει μερικά

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΞΕΓΥΜΝΩΜΑΤΑ*)

§ 15

Άλλοι Δραγομάνοι κ' Ήγεμόνες.

Ύστερ από το Νικούση κι από το Μαυροκορδάτο μας παρουσιάζεται μακρινή συνοδία από μεγαλονόματους όμογενείς μεγιστάνες, που θα τους άφίναμε στα χέρια των Τούρκων Ιστορικών ά δεν τύχαινε να φανούνε στην άρχότερη εποχή, και να συστήσουνε βάση κοινωνικής σειράς που άνακατεύτηκε κάμποσο στα έθνικά μας τους στερούς δυο αιώνας, δέκατο όγδοο και δέκατο έννατο. Για την κοινωνική αυτή τάξη θα μιλήσουμε σε λιγάκι. Τώρα δυο λόγια για τη βάση της, μα για λόγους πάντα όχι

*) Η άρχή του στον αριθ. 281.

διθυραμβικούς, καθώς συνηθίζουνε οι χρονογράφοι μας και κάνουνε, παρ'ότι μόνο και μόνο έπειδή μερικοί τους σταθήκανε πατέρες ή προπατορες ανθρώπων που κάτι κάμανε όταν το έθνος ξύπνησε και τους συνεπήρε με τους βουνήσιους ήρωήμους του.

Όλοι οι Μεγάλοι Δραγομάνοι, από τον Άλέξαντρο Μαυροκορδάτο και κάτω ίσα με την Έπανάσταση, έξόν ένας, ο Βλάχος ο Ρακοδίτσας, δικόι μας ήταν. Τρεις Μαυροκορδάτοι, τέσσερεις Γκιέκηδες, έξη Καλλιμαχηδες, έξη Καρατζάδες, πέντε Σούτσηδες, δυο Ύψηλάντες, έξη Μουρούζηδες, ένας Ραλλης, ένας Άργυρόπουλος, κ' ένας Άριστάρχης Ήγεμόνες πάλι της Βλαχίας και της Μολδαβίας έχουνε από την άρχή του δέκατου όγδοου αιώνα, έξω από καμιά δωδεκάδα ντόπιους, τρεις Μαυροκορδάτους, τρεις Καλλιμαχηδες, τέσσερεις Καρατζάδες, τρεις Ύψηλάντες, δυο Μουρούζηδες, τρεις Σούτσηδες, ένα Ρωσίτο, ένα Μαυρογέννη. Έχουμε και Δραγομάνους του Στόλου — άλλο άξίωμα που χρησίμευε είδος σκαλοπάτι για τη Μεγάλη Διεργμηνεία, — Νικόλα Μουρούζη, Γιάννη Καρατζά, Νικόλα και Στέφανο Μαυρογεννη. Βάλτε τώρα κείτους παρατροχάμενους των άφεντάδων της Βλαχίας και Μολδαβίας, σπαθάρους, παστέλνικους, χαρμά-

νους, βορνίκους, κ.λ., βάλτε και τους πκρατρεχάμενους, φίλους, άντιζήλους, και συγγενήδες τω Δραγομάνων, κ' έχετε οραλγαγα σημαντική ανθρώπους που άπάνω σε μια έθνική κρίση θα λογαριαστούνε, κ' έπειδή αυτή η φύρα παρουσιάζεται τις παραμονές μιας τετοιας κρίσης, πρέπει να τους λογαριάσουμε, άλλιώς δε θα καταλάβουμε μερικά στοιχεία που μας βγάζει η άνάλυση του μεγάλου μας έθνικού Σηκωμού.

§ 16

Οί Φαναριώτες.

Κ' έτσι έρχόμαστε στους Φαναριώτες. Αυτοί είναι τα στοιχεία που λέγαμε παραπάνω.

Για να χαρακτηριστή ο Φαναριωτισμός με τρόπο που να μη χωρή λόγος, σώνει να ρωτήσουμε ένα π.α.μα. "Α δεν έκαμε την άρχή η Κλεφτουριά, κι όχι μονάχα η Κλεφτουριά του βουνού, παρ'ότι οι άποφασισμένοι μας από Μάνη ως Σούλι, από Σάμο ως Κεφαλονιά, θα συλλογιότανε άρχαγες ο Φαναριωτισμός να έγκαινιαν έθνικό κίνημα, και να κεντήση την Κλεφτουριά να τον άκολουθήτη; Σε τέτοιο ρώτημα η ιστορία μας δεν μπορεί να πη ναι.

μῆρη πολὺ πετυχημένα καὶ ποὺ ζεσταίνεται ἀπὸ κάποια καλοκαιριάτικη ποίηση.

Ἡ κ. Τσίλλερ ἂν καὶ ξαφνίζει μὲ ἀγριεὶς ἀντι-
χρωμίες καὶ ξεφρενιασμένους χρωματισμούς δείχνει
περισσότερη πρωτοτυπία. «Ἡ στέρνα» μ' ὅλες τὶς
τεχνικὲς τῆς ἀδυναμίας εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου
μιά ἀπὸ τὶς πρὶ ζουμερές εἰκόνες σὲ τούτη τὴν ἐκ-
θεσὴ. Κ' ἡ γούρνα μὲ τὰ φωτεινὰ τῆς νερὰ καὶ τὰ
δέντρα ποὺ δλόγουρά τῆς ἀρροκουνοῦν μέσα στὴν ἀν-
τηλιά κι ὁ ἀγέρας ποὺ ἀναδράει καὶ μακραίνει πρὸς
τὸ βάθος τὸ σκουρόγλαυκο—εἶναι διὰ ζωντανὰ καὶ
δείχνουν ἀρκετὴ τέχνη συναρμογῆς. Μὰ πρέπει νὰ
πῶ κιόλας πὺς εἶναι τέχνη διακοσμητικὴ μᾶλλον
παρὰ δημιουργικὴ.

Δίπλα βρίσκουμε τὸν «Ἀφρικανόν», ἓνα σκεδίο-
γράφημα τοῦ κ. Προκοπίου. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπά-
νια καλὰ σκίδια τῆς ἐκθεσῆς. Ἐχει δύνμη καὶ εἰλι-
κρίνειαν.

Ὡς σύνολο τοῦ κ. Γερωνιώτη οἱ εἰκόνες εἶναι κα-
λοσυνείδητες καὶ παρουσιάζουν ὁμορφολογικὴν δου-
λειά. Οἱ προσωπογραφίαι τοῦ φαίνονται νὰ ἔχουν
ἀρκετὴ συγγένειαν μὲ τὴν ἐγγλέζικη σχολή καὶ χα-
δεύουν τὸ μάτι μὲ λαφροδίσκονα χρώματα καὶ δρα-
σερές ἀντιφωγίες. Λιγώτερον μ' ἀρέσει ἡ ἀλληγορι-
κὴ του «Ἀναξίς». Δὲν ἔχει ζωὴ μέσα της. Ἡ ἀ-
σπροφόρα κτὴ κοπελοῦδα εἶναι παρὰ πολὺ ἀκαδη-
μαϊκὴ, τὰ χρώματα εἶναι παρὰ πολὺ στενὰ γιὰ τό-
σο μεγάλη ζουγραφία καὶ τὸ σκίδιο προδίδει κάποιες
ξεχασμένες ἀδυναμίες. Δίχως ἄλλο ἔχουμε ἐδῶ μὴ
ιδέα ποιητικὴ, ποὺ δὲν τὴν ἐσπίζε ὁ «τεχνίτης» μ'
ἀρκετὴ ἐπιμονὴ γιὰ νὰ τὴν κανεὶ ἀληθινὴ εἰκόνα.

Ἡ βυζαντινὴ παράδοση παρουσιάζεται μὲ τὸν
κ. Ράλλη καὶ τὸν κ. Ἰωαννίδη. Ἡ «Παπαδοπού-
λα» τοῦ πρώτου εἶναι κρῖα μὰ καλοφτιασμένη εἰ-
κονούλα. Ὅμως τὸ «Τούρκικο λουτρό» τοῦ εἶναι φέ-
φια θεματογραφία. Ὁ κ. Ἰωαννίδης ἔχει περισσό-
τερη εἰλικρίνεια μέσα του. Τὸ σκίτσο «Ἐκκλησία»
ἔχει τόνο λιτὸ καὶ ἀρμονία, μὰ τὸ φῶς δὲν εἶναι κα-
λοζυγισμένο. Μιὰ γυναικίσια προσωπογραφία τοῦ
(ἀριθ. 81) δὲ δείχνει δύνμη στὸ σκίδιο μὰ τὸ συ-
χωρὰ κανεὶς αὐτὸ γιὰτὶ ὁ ἀπαλὸς χρωματισμὸς
χαδεύει τὸ μάτι μὲ γλυκεῖα σταχτοσύνη.

Τοῦ κ. Ροῖλου καὶ τοῦ κ. Ὁθωνίου τὰ ἐκθί-
ματα δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ καλῆτερα τους. Τὸ προτέ-
ρημα τοῦ κ. Ροῖλου εἶναι δύνμη στὸ σκίδιο καὶ
γερό ὕψος. Δὲ βρίσκω αὐτὲς τὶς ἀρετὲς στίς εἰκόνες
ποὺ μᾶς ἐστειλε. Τὸ «αποτάμι» τοῦ κ. Ὁθωνίου εἶ-

χει ὁμορφες χρωματισμοὺς ὅμως ἔχει καὶ κάποια
θολάδα ποὺ ἂν καὶ θεληματικὴ δὲν κατόρθωσε ν' ἀ-
ποδώσει ἀρκετὰ ζωντανὰ τῆς πυκνότερης σκιάς τὶς
φεγγερὲς ἀντιφωγίες.

Οἱ προσωπογραφίαι τοῦ κ. Μαθιοπούλου δὲ μᾶς
ἀρνοῦνται χάρη καὶ ψιλόγλυκη λαφράδα, εἶναι ὅμως
κάπως ἀδύνατες στὴν περὶληψη καὶ στὴν ψυχο-
λογία. Ὅσο γιὰ τὶς ἀλλόκοτες «παρλισιαστικὰς» φαν-
τασίες τοῦ ὁμολογῶ πὺς καθόλου δὲ μὲ συγκινοῦν.

Ἡ «Δύσις τοῦ Κιθαιρώνα» τοῦ κ. Ρωμανίδη
εἶναι φιλόδοξο καὶ κλοδοδουλεμένο ἔργο. Λίγη περισ-
σότερη φλόγα, μιὰ πρὶ διονυσιακὴ ἀντίληψη τῆς
φύσης, θὰ καλῆτερευσεν σημαντικὰ τὴν τέχνην αὐτοῦ
τοῦ ζουγράφου.

Τοῦ κ. Θωμόπουλου οἱ πολυκρίθμες εἰκόνες δὲ
μοῦ εἶναι συμπληθητικαί. Καθὼς σὲ πολλοὺς ἄλλους
ἀπὸ τοὺς ζουγράφους μᾶς τοῦ ἀρέσει καὶ αὐτοῦ νὰ
ρίχνει τὸ χῶμα μὲ τὸ μιστρί καὶ νὰ τὶς σκιά-
ζει μὲ δυνατὲς χαρκαίς. Καθε τεχνολογία ἔχει
φυσικὰ καὶ τὸ λόγο της καὶ τὴν ἀπολογία της. Ὁ
μολογῶ ὅμως πὺς μὲ κουράζουν αὐτὰ τὰ ὄργια τῶ
χρωμάτων ποὺ κανένα σκίδιο δὲ φαίνεται νὰ τὰ ρυθ-
μίζει. Πρέπει ὡς τόσο νὰ πῶ πὺς ἓνα ἔργο τοῦ κ.
Θωμόπουλου—ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν βουνῶν μᾶς—
ἔχει βάση γερὴ καὶ χαραχτήρα καὶ μοιάζει νὰ δου-
λεύτηκε σ' ἀληθινὸ ἀγερικὸ βουνό.

Δὲ θὰ πολυλογῶ γιὰ τὶς εἰκόνες τοῦ κ. Μπο-
κατσιάκη ποὺ ἔχουν τὴν ἀδιακρίσια νὰ μοῦ θυμί-
ζουνε μπογιατισμένους μουσταμάδες, οὔτε γιὰ μιὰν
ἄλλη ποὺ ὀνοματίζεται «Νύξ» καὶ ποὺ ἀληθινὰ εἶ-
ναι μαθιοὶ λεκίδες μέσα σὲ κάδρο οὔτε γιὰ κάτι
«τοπιὰ τῆς Προύσης» ποὺ μοιάζουνε χαλιὰ οὔτε
γιὰ κάτι πετσιασμένες προσωπογραφίαι ποὺ καμῶ-
νουνται ρεαλισμὸ ἢ θένα νὰ μιμηθοῦν τὴν τέχνην τοῦ
Rembrandt.

Τὰ ἔργα τῆς σκελιστικῆς εἶναι τόσο μέτρια ποὺ
προτιμῶ νὰ μὴν κάνω λόγο γι' αὐτὰ. Τὰ περισσό-
τερα οὔτε γιὰ ταφόπετρες δὲν κάνουν. Ἐξαίρῳ με-
ρικὰ μπρούντζινα μετὰλλια ποὺ εἶναι καλοσκαλι-
σμένα.

Καὶ τελειώνοντας θὰ πῶ πὺς μ' ὅλη τὴν ἐπι-
θυμία ποὺ ἔχω νὰ δῶ τὴν ἐλληνικὴν τέχνην ν' ἀν-
τηθεῖ καὶ νὰ μεγαλοουργεῖ καὶ μ' ὅλη τὴν ἐπιεί-
κεια ποὺ ἔπρεπε νὰ γινῇ μέσα μου μιὰ τίττοια ἐπι-
θυμία, ὅμως ἀπελπίζομαι κάποτες βλέποντας πόσο
μακριὰ βρίσκεται ἀπὸ τὴν ἐννοία τῆς ὁμορφώμα-
της, τῆς ψιλόγλυπτης, τῆς ἀγερῶχρωμης ἐλληνικῆς

φύσης. Καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ ἐννοίωσα κά-
ποιο ξαλάρωμα καὶ κάποια ἥδονήν κοιτάζοντας τοὺς
βράχους τοῦ Ὑμηττοῦ ἀντίπερὰ τοῦ γλαυκοχλωμιά-
ζαντος μέσα στὴν κλοσύνη τοῦ δειλινοῦ.

Ἀθήνα 1.4.08.

ΠΕΤΡΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

Ο ΑΗΤΟΣ *)

Τηράτε τὸν ἀητό,
τὸ βασιλῆα τὸ φτερωτό,
κελαδισμούς δὲν ἔχει νὰ ταιριάζει,
τὴ λήπη, τὴ χαρὰ τοῦ δὲν τὴν κραεῖ,
ἔχει στὰ ὕψη νὰ πετάει,
κατάματα τὸν ἥλιο νὰ τηράει,
καὶ δοο παγαίνει
νὰ σοπαίνει.

Καὶ δὲν ἐξήλειψε ποτὲς τὰν δόνη,
ποὺ μὲ τὸ θρηνο τοῦ πληγῶναι
ὅλες τοῦ δάσου τὶς νυχάδες,
ποὺ μὲ τὶς φεγγαρίσιες τὶς ἀχνάδες
στὴ λίμνη τὴν ἀπόμωρη τοῦ δάσου πλένε
καὶ ἀφίνουν τὰ παιγνίδια τοὺς καὶ κλαίνε.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

*) Ἐστὶ ἀρχίζει ἓνα μεγάλο του ποίημα ὁ Μελᾶς. Καὶ
τοὺς στίχους αὐτοὺς εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ τοὺς γράψει
στὸ σημειωματάρι μου τὴν περασμένη Δευτέρα ποὺ ταξιδεύα-
με οἱ δύο μᾶς στὸ ἴδιο σιδερένιο βαγόνι ἀπὸ τὴν Πάτρα
στὴν Ἀθήνα.
Δ. Τ.

Ο ΦΙΛΟΣ ΚΑΙ

Παρατηρῶ πὺς τώρα ὕστερα βγῆκε μόδα νὰ
γράφεται καὶ μπροστὰ στὸ α—ο—ου, καὶ ὅχι καὶ (μὲ
ἀπόστροφο) ὅπως εἶναι ἡ παλιὰ συνήθεια. Ὁ τρόπος
αὐτὸς μοῦ φαίνεται λανθασμένος, καὶ καλύτερα ὥς
ποῦ μὲ εἰμὲς τί τρέχει, πρὶ βγῆ κανεὶς κλοθελητῆς
μᾶς καὶ μᾶς κανεὶ τὸ σοφὸ σὲ βάρος μᾶς ξηγῶντας
μᾶς τὸ σωστό.

Τὸ λόγο τῆς γραφῆς καὶ τὸν ξηγάει ὁ Φιλῆντας
στὴ μικρὴ του Γραμματικὴ σ. 77, ὅπου λέει πὺς ὁ
φιλὸς ἦχος ε τοῦ καὶ μπροστὰ στοὺς παχίους α—ο—
ου γίνεται (καλύτερα ἦ), κάνοντας δίφτογο μὲ τὸν

Δὲν μπορεῖ νὰ τὸ πῇ αὐτὸ τὸ καὶ μῆτε ἡ ἱστο-
ρία μῆτε ὁ κοινὸς νοῦς. Ἐπειδὴ ὁ Φαναριωτισμὸς
δὲν εἶτανε σῶμα αὐτότελο καὶ ἀνεξάρτητο, παρὰ δε-
μῖνο, καρφωμένο, καὶ παρασιτικόν. Ἡ κρῖση τοῦ δὲν
εἶχε τὴ δύνμη ποὺ γεννᾷ ιδέας, καὶ μάλιστα
τέτοιαν παράτολμη ιδέα, καθὼς δὲ καὶ τὸ εἶπαν τό-
τες, πὺς εἶταν παράτολμη καὶ παρόκαιρη ιδέα ἡ ἐ-
πανάστασις.

Ὁ Φαναριώτης ἤξερε νὰ ἐπιστατῇ ξένα χτήμα-
τα. Νὰ τὰ χτυπήσῃ κατω, καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ πα-
ρηγημαγμένο χωράφι γιὰ νὰ τὸ γυρίσῃ δικό του πε-
ριδῶλι, αὐτὸ τῆς σειρᾶς τοῦ δὲν εἶτανε.

Εἶναι λοιπὸν δευτερεύοντο στοιχεῖο στὴν ἱστορίαν
καὶ τῆς δουλείας, καὶ τοῦ ξαναγεννημοῦ, καὶ ὅσα
προσόντα του νομιζόντανε ὡς τὰ τῶρα πολὺ χρήσιμα
γιὰ τὸ ἔθνος ξανασκάρωμ, φαίνονται σὰν ἀνωφέ-
λευτα σήμερὰ ποὺ βλέπουμε ἄλλα κράτη νὰ ξεφυ-
τρώνουν ἀπανωτά, καὶ νὰ προκόβουνε μάλιστα γλη-
γορώτερα καὶ καλλίτερα ἀπὸ μᾶς, δίχως τίτοιες
βοήθειες.

Ἀς ἀκούσουμε ὡς τόσο τί μᾶς λένε γιὰ τὴν
«πολιτικὴν μᾶς αὐτὴ ἀριστοκρατίαν», καθὼς τὴ χα-
ραχτήρισαν, ἄσκημα ὅμως, ἐπειδὴ πρῶτο, ἀριστοκρα-
τία δὲν εἶταν, καὶ δεύτερο, τὰ πολιτικὰ τοὺς δὲν

εἶταν ἔθνη, παρὰ ξένα. Ὡστε ἴσως καλλίτερα
Πολιτικὴ συνταχία, καὶ ὡς ἓνα βαθμὸν Ἐκκλησιαστι-
κὴ ἐπειδὴ ὅχι μονάχα στὰ πρῶτα χρόνια περιτρι-
γύριζαν καὶ βροῖσανε δουλείας στὰ Πατριαρχεῖα, μὰ
καὶ τοὺς δυο ἀργότερους αἰῶνες κέντρο τοὺς εἶταν
πάντα τὸ Φανάρι, καὶ πολλοὶ τοὺς ἀνακατευόντα-
νε ἀκόμα στὰ ἐκκλησιαστικά.

Ὁ ἱστορικὸς ποὺ ἀκολουθᾷ, ἂν καὶ ἀπὸ ἀχα-
μνὸ πατριωτισμὸ συνηθίζει τὰ πρὶ ξενικά καὶ τὰ
πρὶ ἑλγικά νὰ γυρεύῃ νὰ μᾶς τὰ βγάλῃ ἔθνη, γιὰ
νὰ μὴν ἀναγκάζεται νὰ ξορίζῃ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν του
γνωστὰ μεγάλα γεγονότα συνδεμένα μὲ γνωστὰ ρω-
μαϊκά ὀνόματα, ὅμως φιλοτιμιέται νὰ δείξῃ ὅση
μπορεῖ ἀμεροληψία, καὶ λοιπὸν περιγράφοντας τοὺς
Φαναριώτες, ἀφοῦ μᾶς ξηγήσῃ πὺς ἔληθιν ἄριστο-
κρατία τότες δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρχῃ (1), πὺς εἶ-

1) Τάκουσμε ἀπειρὲς φορές πὺς ἀριστοκρατία δὲν ἔ-
χουμε, ἐπειδὴ ὁ Ἕλληνας ὁ λαὸς ἀριστοκρατία δὲ ση-
κώνει, ὅντας τάχα ἀπὸ φυσικὸν τοῦ δημοκρατικῆς. Μεγάλῃ-
τερῇ πλάνῃ δὲ γίνεται. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς δὲν πρόκοψε
νὰ συστήσῃ ἀριστοκρατικὴ τάξις τὸ ἔθνος.

Τοὺς πρὶ σοβαροὺς πολέμους τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης
τοὺς ὀργάνιζαν, τοὺς κυβερνοῦσαν καὶ τοὺς πολεμοῦσαν οἱ
φαιμελίες ποὺ λέγονται ὡς τὰ σήμερὰ ἀριστοκρατικαί. Σ'

κεῖνο ποὺ τοὺς ξεχώριζε ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη εἶταν ἡ

ἐκείνου μάλιστα τοὺς χρόνους εἶταν οἱ πρῶτες ὅχι μονάχα
στένομα, μὰ καὶ στή χάρη. Οἱ δικοὶ μᾶς ὅμως οἱ πρῶτοι
τί ἔκαμαν; Ἄλλοι, καθὼς εἶδμε, ξενιτεύτηκαν, ἄλλοι
τούρκεψαν, ἄλλοι τούρκεψαν ὡς τὸ τέλος. Ἄν τρέχανε νὰ
πιάσουν ἐπαρχίαι ἢ περιφέρειαι καὶ νὰ τίς ὀργανίσουνε
μὲ τρόπο ποὺ ἢ νὰ προλαβαίνονε τὴν τούρκικη τὴν πλημμύ-
ρα, ἢ νὰ τὴν ξετπρώγουνε ὅπου πλάκωνε, θὰ μᾶς ἔφεραν
ἴσως συστήματα κάπως ἀνάλογα μὲ τὰ δυτικά, καὶ δὲ κα-
θιέρωναν εἶδος ἐλληνικὴ ἀριστοκρατία. Τοὺς ἡγῶνες τοῦ ὁ-
μως, καθὼς θὰ δοῦμε, τὸ ἔθνος τοὺς ἔκανε ὁλομόνηχο καὶ ἀ-
νοδήγητο. Μὲ καπετανούς ποὺ εἶτανε καὶ πολεμιστάδες,
καὶ μὲ πολεμιστάδες ποὺ γινόντανε καὶ καπετανοεῖ. Μοιά-
ζει μὰ τὴν ἀλήθειαν ὅσον πὺς κατάφερε μὲ τίτοιους ὀργα-
νισμούς νὰ βγάλῃ πέρα ὅπως ὅπως τὸ μεγάλο του τὸν ἀ-
γῶνα σὲ τέλος.

Ἄν καταβῆκανε μερικοὶ μενολογόμενοι σὲ στενὸν ἐ-
κεῖνο τὸ κίνημα, καταβῆκανε ἀφοῦ πέρασαν τρεῖς καὶ τέσ-
σερεις αἰῶνες ποὺ προγυμναζόντανε τὸ ἔθνος δίχως τὴν ὁδηγίαν
τοὺς. Ποιὸς λοιπὸν ἀπόγονος τοὺς, καὶ μὲ ποῖο δικαίωμα,
μποροῦσε νὰ στολήσῃ σήμερὰ τὴν ὁμᾶ του, ὥς εἶναι καὶ μὲ
τὸ μετριώτερο τίτλο; Ὁ τίτλος, καὶ ὁ μέτριος καὶ ὁ μεγά-
λος, ἀνήκει τώρα στὸ ἴδιο τὸ ἔθνος.

Λεγόμεστε λοιπὸν δημοκρατικοί, μὰ ὁ καθαυτὸ δρισμὸς
μᾶς βαρύνει, ἔθνος ποὺ δὲν ἀπόχτησε ἀριστοκρατία,
ἐπειδὴ πολέμησε αἰῶνες ἀκέφαλο τὸν κατακτητὴν του, μὲ τὸ
νὰ μετρήσανε νὰ τὸ κυβερνήσουνε οἱ μεγάλες του φαμε-
λίαι.

Ὅμοιο εἶναι τὸ φαινόμενο καὶ στὰ ἰδιωματικά ἢ ντοπιολαλήττα ποὺ ἀναφέρειν ὁ Φιλήντας, σ. 75. Σὲ κάποιες ντοπιολαλιές φαίνεται πὼς πέφτει ὁ τελικός ἤχος ι, κί· ἔτσι λένε βαρελ (βερλί), παιν (πιανει), παιδαν (παιδάκι), τρεχ (=τρέχει), μὰ ἡ προφορὰ τῶν τελικῶν συμφῶνων δὲν ἀλλάζει, ὅπως

2) Πόσο δύσκολα κι' οι γραμματισμένοι οι ίδιοι έφαρ-
μάζουν τεχνητούς κανόνες το βλέπεις κι' από φράσεις καθώς
τ'ήνε θέλω. 'Επειδής γράφουμε τότε θέλω, ο περισσότε-
ρος κόσμος τώρα άρχισε να γράφει και τ'ήνε θέλω, έν και
στην όμιλία είναι πολύ πιο συνηθισμένο το τ'ή θέλω, που
δεν συντομότερο είναι και προτιμότερο.

ΛΕΚΑΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

4) 'Ο Γιατίδης γράφει το άναφορικό που (καθώς και το πως) δίχως τόνο. Πολύ σωστά. Όταν μιιά φορά άλλαξαμε από το που και πώς, έκπρεπε να πηγαίναμε άμέσως στο ά-τονο που είναι το μόνο σωστό.

τήματα στὰ Σιολειά. Ἀμέσως ὅμως ἀναγκάζεται νὰ μολογήσῃ πῶς ἄλλες μερίδες τοῦ ἔθνους ἔλαμναν πολὺ βασιλικώτερα δωρήματα στὰ παιδευτικὰ κα-
ταστήματα. Ἐδίδξαν αὐτοὶ τοῦλάχιστο πόσο μερι-
μνοῦσαν γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴν παιδεία, μὴ νοιώθοντας οἱ δύστυχοι πῶς οἱ βαρεῖοι κ' οἱ ἄψυχοι τόμοι ποῦ
βγαζανε τότες μετὰ τις καυστάδες δὲ σώνανε νὰ χύ-
σουνε στὴν Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐκεῖνο ποῦ τῆς ἔλειπε.
Αὐτὰ ὅμως κατόπι. Τοὺς Φαναριώτες τώρα. Κ' ἐ-
πειδὴ ἄλλο ἰθὺνικὸ τους ἔργο δύσκολο νὰ βρεθῇ, μᾶς
κουβαλοῦνε πάλι τὸ αἰώνιο τ' ἀγιοταφῆτικο ζήτη-
μα, καὶ σὲ κατὶ «ψυχικά» ποῦ μᾶς ἔκαμαν οἱ Δρα-
γουαῖνοι, καθὼς τὴ μεσιτεία ἐκείνη τοῦ Νικόλα τοῦ
Μαυρογιάνη γιὰ τοὺς Ψαριανοὺς, δταν ὁ Χασάν Πα-
σᾶς γιὰ χατρί του, ἀντὶς νὰ τοὺς ἐπαεστρήσῃ ὑπὲρ
ἀπὸ τὸ ἔλεεινὸ τὸ κίνημα τοῦ 1770, τοῖς μάλῳσε
μονάχα γιὰ τὴν ἀπιστία τους στὸ Σουλτάνο, μάλι-
στα τοὺς χάρισε καὶ τεσσάρω χρόνω Χαράτσι ὁ με-
γαθυμῖος αὐτὸς ὁ Μάρκος Δορβήλιος. Καὶ κατόπι, στὰ
1787, δταν κηρύχθηκε ἄλλος Ρούσιος πόλεμος, κ'
ὑποψιάστηκε καλὴ ἡ Πόρτα τοὺς Ψαριανοὺς, καὶ ἀ-
ποφάσισε νὰ τοὺς σκοπίσῃ στὴ Μικρασία καὶ στὰ
νησιά, ἄλλος Δραγομάνος τοῦ Στόλου, ὁ Χαντζερῆς,
μεσολάβησε καὶ τοὺς γλύτωσε μὲ μικρὲς τιμωρίες.

ΜΕΡΙΚΑ ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΑ

ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ «ΑΛΥΣΙΔΩΝ»

«Απαιτούν ωραία φόρμα, μὰ στὰ μάτια μας τὸ ἄσκημο στὴ φόρμα μπορεῖ νὰ φανεῖ ὠραῖο, ἂν ἐκεῖ ἀνακαλύψουμε μιὰν ἀρχὴ ἀλήθειας». — «Ἔτσι ἔγραφε, πᾶνε τώρα τριάντα πέντε χρόνια, ὁ Ἴψεν στὸν κριτικὸ Brandes μετὰ τὴν παράσταση τοῦ «Peer Cynt», ἐνὸς ἀπὸ τὰ δράματά του, ποὺ περισσότερο χτυπήθηκε στὸ πρωτοφανέρωμά του.

Σ' ἓνα ἄλλο γράμμα του στὸ Μπίρσον, λέει γιὰ κάποιο κριτικὸ Πέτερσον ποὺ τοῦ κατὰκρινε τὸ ἴδιο πάλι ἔργο — «Ἐπάρχει μέσα στὸ ἄρθρο του ἓνα ψέμα, ὅχι μέσα σ' ἐκεῖνα ποὺ λέει μὰ σ' ἐκεῖνα ποὺ σιωπᾷ. Μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσει τὴ θεληματικὴ του σιωπὴ σὲ πολλὰ μέρη».

Δὲ νομίζετε πὼς τὰ λόγια αὐτὰ γράφτηκαν γιὰ μερικοὺς κριτικούς, ποὺ δὲν μπόρεσαν ἢ καλύτερα δὲ θέλησαν νὰ βροῦνε στὸ δράμα τοῦ κ. Ταγκόπουλου τὴν ἀξία ποὺ τοῦ ταυρίζεται; Γιατὶ τί ἄλλο ἔκαναν, παρὰ νὰ ψάχνουν νὰ βροῦν ψεγάδια, καὶ ἄλλα βρίσκουν μπρὸς τοὺς προτερήματα ὁλοφάνερα νὰ τὰ περνᾶνε καὶ νὰ φεύγουν;

Ξαναδιαβάστε ὅλες τίς τίτιες κριτικές, (καλὰ ἔκανε ὁ κ. Ταγκόπουλος καὶ τίς ξανατύπωσε μαζί μὲ τὸ ἔργο του), καὶ σὰς βεβαιώνω πὼς θὰ μὲ δι-

Αὐτὰ ὅλα μποροῦμε νὰ τὰ ὀνομάσουμε κοινὰ ἀρχοντικά φερσίματα τοῦ Φαναριωτισμοῦ. Δὲ μᾶς συγκινοῦν καὶ δὲ μᾶς συνεπαίρουνε. Καὶ μῆτε θὰ σώμανε νὰ δικαιολογήσουνε τὴν παρουσίᾳ τους σὲ ἐθνικὸ μέγα σύγγραμμα ἂν, καθὼς εἴπαμε, οἱ Φαναριώτες δὲν παρθερνονταν ἀργότερα ἀπὸ τὸν ἀνεμοστρόβιλο ποὺ προβάλε ἀπὸ βουνὰ καὶ ἀπὸ θάλασσες, καὶ δὲν ἐβγαίνε ἀξίωνα ἓνας Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καὶ ἓνας Μιχαὴλ Σοῦτζος ν' ἀναλάβουν τὴν ἀρχηγίαν στὸ Κίνημα, ἓνας Κωνσταντῖνος Μουρούζης νὰ πείσῃ ἀπὸ τὰ πρῶτα του θύματα.

Μακάρι νὰ μὲς τέλειωνα ἰδῶ τὸ ἐγκώμιό του ὁ ὁδηγὸς μας. Σὰν εἶδος κορὼνα ὅμως στὴ δόξα τους ἔρχεται καὶ μᾶς καταθέτει τὸ πιὸ μάταιο, τὸ πιὸ ἀρνητικὸ καὶ τὸ πιὸ ἐφήμερο ἀπ' ὅλα τὰ ἔργα τους, τὸν περίφημο τὸν «ἑλλητισμὸν» τῶ χωρῶν τοῦ Δούναβη! Τετοιοὺς «ἑλλητισμοὺς», ποὺ ἄμα ἔλειψαν οἱ Φαναριώτες ἀπὸ τίς Ἑγεμονίες, ἔρχισαν καὶ ξεχνούσαν πιά τὴ Ρωμαϊκὴ γλώσσα καὶ οἱ Φιλιππησχοὶ καὶ οἱ Μπαλιάνοι καὶ οἱ Φλορεσχοὶ. Κι ὅμως τὸ χαίρεται καὶ τὸ καμαρώνει, ποῦ ὕστερ' ἀπὸ πενήντα χρόνια ἔβρισκε ἀνὰ μερικὰ σημάδια τοῦ Φαναριώτικου ἐκείνου ἑλλητισμοῦ! Καὶ τέλος μὰς βεβαιώνει μὲ πολὺ τολμερὸ τρόπο πὼς «ἌΝ ξακολουθοῦσε ὡς τὴν ἐποχὴ του τὸ Φαναριώτικο τὸ σύστημα στὶς Ἑγεμονίες, θὰ τοὺς εἴχαμε ὅλους τοὺς Ρωμοῦνους ἑλλητισμένους θὰ ἱστορούσαμε σήμερ' ἐθνικὴ κατὰχτηση ἀπὸ τίς πιὸ δ.ξασμένες! Πικρὰ ξένο, μὰ τὴν ἀλήθεια, καὶ πολὺ λυπερὸ, τέτοιος ἄνθρωπος νὰ τὸ θαρρῇ μὲ τὰ σωστά του πὼς ἂν ἐμνησκαν οἱ Φαναριώτες ἀντιπρόσωποι τῆς Πόρτας στὸ Δούναβη ἄλλα πενήντα, ἑκατὸ, χίλια χρόνια, θὰ ἑλληνίζονταν οἱ Ρωμοῦνοι, καὶ νὰ μὴν τὸ βλέπῃ πὼς δ,τι ἑλλητισμὸς δόθηκε στὰ μέρη ἐκεῖνα εἴταν τῆς ὥρας καὶ τῆς ἀνάγκης, εἴταν εἶδος πρόχειρο ὕψωμα στημένο στὸν ἄμμο, καὶ μῆτε στημένο ἀπὸ κανέναν, παρὰ σωριασμένο ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνέμους τῶν περιστατικῶν, καὶ ἔτοιμο νὰ σκορπιστῇ ἀπὸ ἄλλους ἀνέμους πάλι, καθὼς ἐγινε κιόλας σὲ λίγα χρόνια.

Συγκρίνετε τὸ ἑλλητιστικὸ ἔργο τους μὲ τὴν ἀδράνεια τοῦ Κλήρου τοὺς καιροὺς ἐκείνους, καὶ βρῖσκετε πὼς οἱ Κοσμικοὶ πάλαι κατὰ ἑκαμν, ὅχι σὰν τὸν Κλήρο ποὺ δὲν ἔχαμε τίποτις! Ἡ σύγκριση καὶ ἡ διαφορὰ εἶναι μὴ καὶ μονάχη σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ὁ Κλήρος δὲν ἔχαμε τίποτις. Ὁ Φαναριωτισμὸς ἔχαμε τῆς παροιμίας τὴν τρύπα μὲς στὸ νερό.

ΑΡΓΙΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

(ἀκολουθεῖ)

καίωστε. Ὅς εἶναι ὅμως, αὐτὰ δὲ μᾶς νοιάζουν, ἄλλος ὁ σκοπὸς μας. Ὅσοι δὲ θέλησαν, δὲ μπόρεσαν νὰ βροῦνε στὸ δράμα τοῦ Ταγκόπουλου τὴν ὁμορφίαν ποὺ γύρευε ὁ Ἴψεν.

Κι αὐτὸ τὸ λέω γιὰ ν' ἀπαντήσω σὲ μερικοὺς, ποὺ εἶπαν πὼς τὰ δράματα τοῦ κ. Ταγκόπουλου δὲν εἶναι δράματα, δὲν ἔχουν τὴ φόρμα δραματικὴ, γιὰ νὰ συμφωνήσω μὲ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα τους, ποὺ λέει πὼς θυσιάζει τὴν ὁμορφίαν στὴν ἀλήθεια.

Ναὶ καὶ τὴ φόρμα νὰ μὴν εἶχαν, θὰ εἶχαν τὴν ἀξία τους· μὰ μίνα μοῦ φαίνεται, καὶ ἰδῶ θὰ διαφωνήσω πιά καὶ μὲ τὸν ἴδιο κ. Ταγκόπουλο, πὼς οἱ «Ἀλυσίδες» ἔχουν ἀκόμα καὶ ὁμορφὴν φόρμα.

Εἶναι ἓνα Ρωμαϊκὸ δραματικὸ ἔργο, ἀρκετὰ καλοφτιασμένο μὲ ὅσες καὶ ἂν ψάχνοντας κανεὶς βρεῖ ἀτέλειες.

Ξερεῖ πὼς ἀρχίζει καὶ πὼς θὰ τελειώσει, ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ ποῦ θὰ φτάσει. Λίγα ἔργα στὸν τόπο μας, τὸ ἔχουν αὐτὸ καταφέρει. Καὶ ὑπάρχουν βεβαιὰ καὶ ἄλλα δράματα μὲ φόρμα, μὰ γι' αὐτὸ δὲ θὰ πεῖ πὼς εἶναι καλὰ, γιὰτὶ ἡ κάπως καλὴ φόρμα δὲ σώζει τίς διαφορὲς ψευτιές καὶ χυδασιότητες ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ μέσα. Ὅπως ὑπάρχουν καὶ δράματα γραμμένα μὲ ὁμορφίαν καὶ ἐμπνευση, μὰ οἱ διαφορὲς αὐτὲς ὁμορφίαι χορεύουν σὰ μεθυσμένες, ξεμαλλιαρές καὶ ξεστήθωτες μὲ τοὺς ἤχους ξεχαρβαλωμένης λαντέρνας.

Μὰ, τίποτα περιττὸ δὲ βρίσκεται στὶς «Ἀλυσίδες», ὅλα στὴ θέσιν τους καὶ μέσα στὸ μῦθο καὶ ὅλα μὲ τὴ φυσικὴ τους σειρὰ ἴσα μὲ τὸ τέλος. Οὔτε ξεφυγίσματα μελοδραματικά, οὔτε σκηνές ξεκαρφωτές μὲ μονολόγους γιὰ μπαλώματα.

Ὅσο γιὰ τὰ ἐλαττώματα ποὺ βρίσκει ὁ «Κριτικὸς τοῦ Νουμά», δὲν εἶναι δὲ καὶ τόσο σημαντικά· τάτια σ' ἄλλα ἔργα δὲν προφταίνεις νὰ βρῖσκες, ἔρεξη ἔχεις μονάχα. Καὶ δὲ λέω γιὰ τὰ δικὰ μας, (τίτιες μικροδουλιές!), μὰ καὶ στὰ ξένα. Εἶναι ἐλαττώματα ποὺ δὲν ἐπηρεάζουν καθόλου τὸ δραματικὸ σύνολο. Φυσικὸ εἶναι, ὁ Στρωτὸς στὴν Ἀ' πράξιν, νὰ πεῖ αὐτὰ ποὺ θὰ πεῖ μὲ τὴν Ἀστροῦλα, ἄμα φεύγει ἡ Στρατιδαινα, καὶ αὐτὸ καὶ μόνο ἐνδιαφέρει τὴ θεατρικὴ τέχνη. Τώρα τὸ πὼς θὰ φύγῃ ἡ Στρατιδαινα, δὲ μᾶς νοιάζει καὶ πολὺ. Βεβαιὰ φαίνεται ἐπιτήδης βαλμένο, πὼς ἡ γειτόνισα εἶναι ἄρρωστη, μὰ ποῖός σας εἶπε πὼς ἴσως δὲ βρίσκει καὶ ἐπιτήδης ἀφορμὴ αὐτὴ τὴν ὥρα νὰ πᾶι ἐκεῖ ἡ μητέρα, καὶ ἔτσι ν' ἀφήσῃ τὴν κόρη τῆς μονάχῃ μὲ τὸ Στρωτὸ γιὰ νὰ τοῦ ζητήσει τὸ ρουσφέτι; Καὶ τῆλ' ἄναλόγα εἶναι.

Τὰ πρόσωπα καλοφτιασμένα καὶ καθένα μὲ τὸν ξεχωριστό του τύπο, καὶ πάνου τους σὰν ἀεράκι πάνου σὲ γαλήνια θάλασσα περνᾷ τοῦ ποιητῆ ἡ πνοή.

Καὶ ἰδῶ ἔχω νὰ κάνω μιὰ παρατήρηση, ἴσως τὴ μόνη στὸ ἔργο αὐτό. Ὁ ποιητὴς δὲν τὴ στέλνει τὴν πνοή του ἀπὸ ψηλά, Θεὸς αὐτὸς καὶ τὰ πρόσωπα πλάσματα του, μὰ βρίσκεται πολὺ κοντὰ τους, βρίσκεται ἀνάμεσά τους.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε αὐτὸ καλύτερα, ἄς πάρουμε ἓνα πρόσωπο, ἄς πάρουμε τὸ κυριώτερο, τὴ μικρὴ μας τὴν Ἀστροῦλα. Ὁ ποιητὴς φαίνεται στὴ σκηνὴ πολὺ κοντὰ τῆς, καὶ καὶ πάντα ξεχωριστὸς ἀπ' αὐτὴν, μὰ πάντα θαμαστὴς τῆς καὶ λάτρης τῆς.

Ἐνας ἄλλος ποιητὴς ποὺ θέσπελνε τὸ φῶς του ἀπὸ ψηλά, θὰ μᾶς τὴ σπάζε κάποτε κατὰ τέτιον τρόπο, ποὺ νὰ δοῦμε καὶ αὐτὴ μιὰ γυναῖκα σὰν ὅλες τίς ἄλλες γυναῖκες. Θὰ μᾶς ἔκλεινε κοροϊδευτικὰ τὸ μάτι ἀπὸ ψηλά, ὅταν ἐκείνη θέλεγε τὰ παθητικὰ λόγια καὶ θὰ ξεσκίζονταν γιὰ τὴν ἀλήθεια, γιὰ νὰ ξεκουραστοῦμε ἔτσι καὶ μεις κομᾶτι ἀπὸ τὸ

θαμασμό μας. Θὰ γελοῦσε λίγο σατανικά, σὰ νὰ μᾶς ἔλεγε: καὶ τί μᾶς ἐνδιαφέρουν τώρα ὅλα αὐτὰ μπρὸς σὲ μιὰ ζωὴ, μπρὸς σ' ἓνα θάνατο ποὺ μᾶς προκαμονεύει; καὶ τί μποροῦμε ἐμεῖς πλάσματα ἐφήμερα καὶ ὅχι πῶς δυνατὰ ἀπ' τοὺς προγόνους μας, τὰ σκουλήκια;

Μὰ πολλὰ ζητᾶμε ἀπὸ τώρα στὸν τόπο μας. Ἐμεῖς ἀκόμα δὲ ζήσαμε γιὰ νὰ σκάσουμε τέτιο σατανικὸ γέλιο. Τώρα ἀρχίζουμε νὰ νοιώθουμε, τώρα ἀρχίζουμε νὰ μπαίνουμε στὴ ζωὴ. Σὰν παιδιὰ ποὺ εἴμαστε μᾶς ταιριάζει ὁ ἔδολος ἐνθουσιασμός καὶ καθε ἄλλο δὲ θάπτεκε στὴν περίστασιν.

Ἄν μὲ ρωτῆστε πάλι γιὰ τὸ διάλογο τῶν «Ἀλυσίδων», ἀβίαστος, φυσικώτατος, λὲς πὼς τὸν ἔχει πάρει φωνογράφος.

Ἴσως πολλοὶ μοῦ ποῦνε: «Ἀνδριανέ μου, τὴ μεγάλη φυσικότη κατατάζει κοινότητα».

Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια· βρέθηκαν μερικοὶ νὰ ποῦνε τοῦ κ. Ταγκόπουλου τὸ δράμα σειρὰ κοινοτυπίας.

Ἐγὼ ἰδῶ, ὑποστηρίζω τὸ ἀντίθετο καὶ λοιπὸν ἀκούστε τὴν ἀπολογία μου.

*

Ὁ Ταγκόπουλος θέλησε νὰ μιλήσῃ σ' ἕλον τὸν κόσμο· μὰ καίνοσ ποὺ θέλει ὅλοι νὰ τὸν καταλάβουν πρέπει νὰ μεταχειριστῇ πυροτεχνήματα, εἶπε ἓνας σοφός.

Γι' αὐτὸ ὁ κ. Ταγκόπουλος διάλεξε τὴ συναλλαγή, αὐτὴ τὴν ξεσπίπτωτη ποὺ σὰν ἀνάθεμα ἔχουν στὸ στόμα τους οἱ λίγοι καὶ οἱ πολλοὶ στὶς πλατεῖες καὶ στὶς ρούγες.

Μὰ δὲν πρόκειται γιὰ τὸ ρουσφέτι, γιὰ τὴ συναλλαγή ποὺ ἐννοεῖ ὁ κόσμος ὅλος. Ἡ συναλλαγή ἡ μερική, ἡ πολιτικὴ, εἶναι στὸ δράμα τοῦ κ. Ταγκόπουλου ἓνα σύμβολο ποὺ συμβολίζει: μιὰ γενικώτερη συναλλαγή φανερωμένη στὴν Ἑλλάδα σὲ ὅλες μας τίς κοινωνικὲς σκίσεις, ἰδιωτικὲς καὶ δημόσιες. Εἶναι τὸ χαρταετὶ ποὺ πλερώνει καθὲ παρθενικὸ καὶ ὠραῖο στὸν τόπο μας σὲ κάποια μοῖρα κακομοιρίας ποὺ μᾶς βαραίνει. Εἶναι τὸ ἀληθινὸ ποὺ τρεμισδώνει σὰν ἀστραπὴ μέσα στὴν καταχνιά καὶ τὴ μαυρίλα.

Λεῖε ἡ Ρωζάνη στὸ Στρωτό: Δώσε μου τὴν ἀγάπη σου καὶ ἐγὼ σὲ βαζῶ στὸ στυδασμὸ τοῦ ἀντρός μου καὶ σὲ κάνω βουλευτὴ.

Ἐγὼ στὴ λάγνα μου ἀγκαλιά λασπώνω καθὲ βγενικὸ καὶ παρθενικὸ τῆς ψυχῆς σου ξεπέταγμα, ὅπως καθὲ μεγάλῃ καὶ παρθένῃ ιδέα πνίγεται στὸν μανιασμένο τῆς ρουτίνας ὠκεανό.

Τοῦ κακού φωνάζει ἡ Ἀστροῦλα, ἡ φωνὴ τῆς ἀνήμερης, ὅπως στὸν καταραμένο τοῦτον τόπο ἀνήμερη πάντα ἡ φωνὴ τῆς ἀλήθειας. Ποῖός θ' ἀκούσει τὸ φτωχὸ καὶ ταπεινὸ κορίτσι, ποῖός θ' ἀρρῶσῃ στὶς «Ἀλυσίδες» τοῦ κ. Ταγκόπουλου;

Ἄδικα ρίχτηκε τὸ πυροτέχνημα. Ὁ ραγιάς θέλει σκούνημα· ὁ ραγιάς θέλει βουρδουλίες γιὰ νὰ πάρει χαμπάρι. Γιὰ μιὰ στιγμὴ μερικοὶ μόνο λυσσομανοῦν, εἶναι τὰ λόγια τῆς Ἀστροῦλας ποὺ φοβοῦνται, φοβοῦνται τὰ λόγια ἐνὸς κοριτσιοῦ. Σκίφτονται τὴν καταστροφὴ ποὺ μπορεῖ στὰ πλήθη τους νὰ φέρῃ ἡ δύναμη τοῦ ὠραίου, ἡ δύναμη τῆς Παρθενίας.

Κ' εἵπεται βασιλεύει γιὰ πάντα ἡ ἀδιαφορία, μιὰ ἀδιαφορία ποὺ σκοτώνει. Ἡ Ρωζάνη μένει ἡ νικήτρια.

Ἄλλοιμονο στὴ γυναῖκα ἄμα φλομώσει, μὲ τὰ δόντια τῆς καὶ τὰ σίδερα θὰ σπάσει, θεριὸ θὰ γίνῃ, θέλει ν' ἀρπάξῃ, θέλει νὰ σφίξῃ, χέρτασμα θέλει καὶ τραβάει στὴν ἀγκαλιά τῆς ὅσους ἀντικρύσει δυνατούς, ἐκείνους ποὺ στὰ μάτια τους θὰ ἔχουν ἔρωτα καὶ πόθο.

Κ' ἔτσι παρασέρνει πάντα τοὺς καλύτερους, τοὺς